

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsplanering, Trädgårds- och Jordbruksvetenskap

Ett urval av estetiska nyttoväxter för svenskt klimat

A selection of aesthetic utility plants in swedish climate

Författare: Hanna Andersson

Examensarbete • 10 hp • Grund AB
Trädgårdsingenjörsprogrammet med designinriktning • Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten
Alnarp 2010

Ett urval av estetiska nyttoväxter för svenskt klimat

A selection of aesthetic utility plants in swedish climate

Författare: Hanna Andersson

Handledare: Cecilia Öxell SLU,

Fakulteten för landskapsplanering, Trädgårds- och Jordbruksvetenskap.

Examinator: Eva-Lou Gustafsson, SLU,

Fakulteten för landskapsplanering, Trädgårds- och Jordbruksvetenskap.

Omfattning: 10 hp

Nivå och fördjupning: Grund AB

Kurstitel: Examensarbete för trädgårdsingenjörer med designinriktning

Kurskod: EX0357

Program: Trädgårdsingenjörsprogrammet med designinriktning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2010

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Nyttoväxter, Estetik, Svensk miljö

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsplanering, Trädgårds- och Jordbruksvetenskap

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
-1.1 Bakgrund	3
-1.2 Syfte	3
-1.3 Avgränsningar	3
2. Metod	4
3. Resultat	5
-3.1 Daggekåpa/Jättedaggekåpa – <i>Alchemilla vulgaris</i> / <i>Alchemilla mollis</i>	5
-3.2 Ringblomma – <i>Calendula officinalis</i>	8
-3.3 Lavendel – <i>Lavandula angustifolia</i>	11
-3.4 Rödmalva – <i>Malva sylvestris</i>	14
-3.5 Provinsros – <i>Rosa gallica</i>	17
4. Diskussion och slutsatser	21
-4.1 Diskussion av metod	21
-4.2 Diskussion av resultat	21
5. Källförteckning	23
6. Bilaga 1	

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Estetik betyder enligt *Svenska ordboken* (Malmgren, 2005 s. 256) läran om skönhet och konst. I arbetet syftar estetik på växternas skönhet i form av doft, färg och form. Estetiskt tilltalande kan exempelvis vara dagglåpanns skira blommor, vilka bildar små lätta limegula blomstermoln, som kontrasterar till de mörka gröna bladen. Men vad som upplevs vackert är subjektivt och personligt.

Idag använder vi oss av växter huvudsakligen för deras estetiska utseende. Tittar man bakåt i tiden odlade man växter främst för att dra nytta av dem. Eftersom många nyttoväxter är vackra behöver inte det ena utesluta det andra.

I samband med den aktuella debatten om miljön och klimatpåverkan har efterfrågan på närodlat och ekologiska produkter ökat (Scherman, 2010). Trenden är att många vill kunna odla sina egna mat- och nyttoväxter. Samtidigt spelar växternas estetik en stor roll, något som väckte intresset för detta arbete.

Vem vill inte ha en vacker och funktionell trädgård samtidigt som man får skörda sina egna nyttoväxter. Mer närodlat än så kan det inte bli. Många nyttoväxter har ett estetiskt värde och många vanligt förekommande estetiskt tilltalande växter har ett nyttovärde som inte alltid är känt. Genom mer kunskap om detta kan vi medvetet göra våra trädgårdar både vackra och nyttiga.

1.2 Syfte

Arbetet har följande mål:

- Att väcka intresse och ge kunskap om nyttoväxter med medicinska värden i svenskt klimat.
- Att ge en inblick om hur man kan koppla ihop estetik med nytta.
- Att sammanställa fakta gällande morfologi, historia, nyttoaspekt samt ståndortskrav.

1.3 Avgränsning

Antalet växter i arbetet är begränsat till fem nyttoväxter. Dessa utgör en grund för att ge ett smakprov på vad som finns att erbjuda. Det viktiga var att välja ut växter som är estetiskt tilltalande, har en medicinsk nyttoaspekt samt kan klara svenskt klimat. Valet av dessa fem växter baserades till viss del på möjligheten att finna trovärdig litteratur gällande den medicinska nyttoaspekten.

Litteratursökningen har begränsats till litteratur på svenska.

2 Metod

Arbetet baseras på litteraturstudier. Framförallt har facklitteratur använts och i viss mån internetkällor. Valet av växter baserades på att de alla fem skulle vara estetiskt tilltalande och ha en nyttoaspekt, samt att de skulle klara svenskt klimat. För att strukturera sökandet efter fakta om växterna gjordes en mall. Källorna granskades och därefter analyserades och sammanställdes fakta med hjälp av mallen. Målsättningen har varit att hitta samma fakta i flera källor för att stärka trovärdigheten.

Mallen innehåller fyra underrubriker; morfologi, historia, nyttoaspekt samt ståndortskrav för vardera växt. I morfologin ingår växtens växtsätt, form, höjd, bredd, färg och doft. Historian innefattar både växtens historia och härstamning. Information om hälsa och matlagning ges i nyttoaspekten, där det berättas om vilken/vilka delar som kan användas till vad och om det finns eventuella risker. Ståndortskraven inkluderar jord, näring, sol och vatten etc. men även skötsel såsom beskärning, delning och eventuell skörd. Här nämns också vilka skadeangrepp växterna kan angripas av, men dock inte hur de ska bekämpas.

3 Resultat

De utvalda växterna i detta arbete är alla allmänt kända och vanligt förekommande i svenska trädgårdar. De har i första hand valts för sitt estetiska värde men även för att de har ett nyttovärde. Växterna är fem olika exempel på estetiska växter, som var och en har ett nyttovärde. Tanken var att inte kombinera just de här fem växterna tillsammans, varken estetiskt eller odlingsmässigt. Men det har visat sig att de fungerar bra att komponera tillsammans ur estetisk synpunkt.

Urvalet visar även på olika estetiska kvalitéer. De estetiska kvalitéerna färg, doft och form skiljer sig mellan de fem olika växterna. Exempelvis lavendel med sina doftande blommor, daggekåpa med dess mjuka skålformade blad och ringblomma med färgstarka blommor. Trots att växterna har olika estetiska kvaliteter har de en sak gemensamt, de är alla nyttoväxter. Nyttiaspekten består i att alla har en medicinsk bakgrund och kan användas inom matlagning.

3.1 Daggekåpa/Jättedaggekåpa – *Alchemilla vulgaris*/*Alchemilla mollis*

Alchemilla vulgaris, även kallad daggekåpa ingår i familjen rosväxter, *Rosaceae* (Corneliuson, 1997 s. 58). Det är ett gemensamt namn för flera småarter (Den virtuella floran, 2000). Det vetenskapliga släktnamnet är en blandning mellan de två arabiska orden *al-kemelih* och *al-kimija* och betyder enligt Corneliuson (1997 s. 58) ”de vises sten, himmelskt vatten, alkemi”. Det var alltså Alkemisternas växt. De ansåg att ”daggedroppen” som samlas i bladskålen var just det femte elementet, ”de vises sten”. Det vill säga det fulländade ämnet, ett urämne som de letade efter för att kunna blanda med de övriga fyra elementen eld, luft, jord och vatten. Genom detta trodde sig alkemisterna kunna uppnå egenskaper för att förlänga livet, bota alla sjukdomar samt framställa guld (Corneliuson, 1997 s. 58; Walfridson, 2006 s. 28-29).

Artnamnet *vulgaris* betyder allmän eller vanlig. Det latinska ordet *vulgi* betyder folket, hopen, den stora massan, allmänheten (Corneliuson, 1997 s. 589). Dock kan växten *Alchemilla mollis*, även kallad jättedaggekåpa, säljas ute i handeln ibland under namnet *Alchemilla vulgaris* (Burnie, 2000 s. 73).

Morfologi

Alchemilla mollis är robust och har kala stjälkar (Hansson & Hansson, 2005 s. 173). Den grova jordstammen är krypande och slår rot vartefter den växer. Växten blir cirka 40 cm i höjd samt bredd. Växten är en utmärkt marktäckare och fungerar bra som kantväxt och i stenpartier (Burnie, 2000 s. 73). Bladens form liknar en kvinnomantel vilket har gett växten namn som vårfrumantel eller vårfrukåpa (Kilian, 2007 s. 22). De växer i rosett i tuvor och är runda till handflikade med vågig kant (Burnie, 2000 s. 73; Walfridson, 2006 s. 28). Bladen är mjuka och blågröna (se bilaga 1 bild 1) (Hansson & Hansson, 2005 s. 173).

Hela växten är vacker, men den odlas främst för bladverket (Person, 1997 s. 121). Både blad och de skira blommorna är fina som snittblomma (Hansson & Hansson, 2005 s. 173). De blommor under sommaren och har gulgröna doftande blommor, vilka förekommer i stor mängd och sitter i många små klasar (Burnie, 2000 s. 73; Persson, 1997 s. 121)

Historia

Historiskt sett härstammar *Alchemilla mollis* från Kaukasus, västra Asien samt östra Karpaterna och går idag att finna på hela norra halvklotet (Hansson & Hansson, 2005 s. 173; Odlan.nu, 2001). Under tidig medeltid nämns för första gången växten som läkeväxt i skriftliga källor av Hildegrad av Bingen, som var abbedissa i Tyskland under 1100-talet (Kilian, 2007 s. 22; Walfridson, 2006 s. 48).

Under 1500-talet hade daggekåpan stor betydelse som läkeväxt och sågs på med respekt. Under samma tid namngavs växten av Hieronymus Bock (Walfridson, 2006 s. 29). En berömd stadsläkare i Frankfurt am Main vid namn Adam Lonitzer prisade daggekåpan. Detta på grund av att den kunde bota inte bara yttre sår utan även inre skador som ”tarmsot” det vill säga matsmältningsbesvär (Kilian, 2007 s. 22).

Under både 1600- och 1700-talet användes daggekåpa utvärtes och invärtes för sårläkning, flytningar samt smärtsamma menstruationer. På 1800-talet använde man daggekåpa för att stärka undermuskulaturen hos kvinnor, främst vid livmoderframfall (Raimo, 2001 s. 46).

Den så kallade daggedroppen i ”Jungfru Marie Kåpas blad”, vilket var Kyrkans namn på växten, troddes bestå av dagg, vilket växtens svenska namn tyder på. Detta tror många än idag. I själva verket är droppen överflödigt vatten upptaget av växtens rötter under natten, som utsöndrats i bladkanten och ej haft förmåga att avdunsta på grund av luftfuktigheten i nattluften. Vätskan rinner därför ner längs vecken i bladet och samlas i bladskålen till en glänsande ”daggepärla” (Kilian, 2007 s. 22; Walfridson, 2006 s. 29). Dessa droppar kallades

förr för ”jungfru Marias tårar” (Kilian, 2007 s. 22).

Hildegard av Bingen rekommenderade växten som medel för att främja menstruationen samt som vätskedrivande medel (diuretika), men även för omslag vid behandling av svårläkta sår, exempelvis strupsår (Kilian, 2007 s. 22; Raimo, 2001 s. 46).

Man trodde så starkt på örtens sammandragande läkekraft att dess verkan kunde förmå trötta och slappa bröst att bli fina och fasta igen. Växten betraktades även kunna läka ihop en bruten oskuld (Walfridson, 2006 s. 29).

Namnet jungfruört användes förr i Italien, där avkok på örten användes av unga flickor för att tvätta underlivet. Detta skulle ge dem en bättre möjlighet bevara mödomen. (Walfridson, 2006 s. 29). Vid igångsättning av förlossning ansågs te på daggekåpa ha effekt. (Kilian, 2007 s. 22).

Nyttoaspekt

Ört av *Alchemilla vulgaris* innehåller flavonoider, eterisk olja, bitter- och garvännen. Det sistnämnda har störst effekt och har en lätt adstringerande (sammandragande) verkan.

Växten är vetenskapligt erkänd för användning vid diarré (Kilian, 2007 s. 22). Som alternativmedicin brukas växten både utvärtes samt invärtes. Det först nämnda gäller vid flytningar, vätskande eksem, sårskador samt slemhinneinflammationer i svalg och munhåla. Vid exempelvis menstruationsbesvär, hosta, tarm- och magbesvär används växten invärtes (Kilian, 2007 s. 23). Än idag anses växten vara inflammationshämmande, sårläkande, adstringerande samt antidiarroisk (bra vid diarré) (Walfridson, 2006 s. 29). Växten odlas i några östeuropeiska länder för medicinskt bruk (Kilian, 2007 s. 22).

Ört av *Alchemilla vulgaris*, det vill säga bladen, är en vanlig ingrediens i te, vilket ofta är blandat med dill- och fänkålsfrukter samt hallon- och citronmelissblad. Daggekåpete kan användas vid utvärtes bruk exempelvis till tvättning. Men teet används främst för invärtes bruk vid menstruationsbesvär (Kilian, 2007 s. 23). Ett recept på ett sådant te är, enligt Kilian (2007 s. 23) ”Häll 2,5 dl hett vatten över 2 tsk ört av daggekåpa, låt dra 10 minuter och sila sedan. Drick 2-3 koppar dagligen”. Teet kan tillredas bland annat som infusion. Växten finns även som färdiga extraktpreparat, där rekommendationen är 5-10g per dag (Kilian, 2007 s. 23).

Ståndortskrav och odling

Alchemilla mollis klarar av alla slags lägen och är en mycket tålig växt som trivs bäst intill träd och buskar och i frisk till fuktig mullrik jord. Växten klarar av alla sorters jordar men växer lättast i alla väl-dränerade jordar med eftermiddagsskugga (Burnie, 2000 s. 73; Hansson & Hansson, 2005 s. 173; Persson 1997 s. 121). Den trivs också i torra diken, i buskage, längs vägkanter, i gles skog samt på ängsmark (Kilian, 2007 s. 22). Jättedaggkåpa klarar även djup skugga i torrt läge där jorden inte är som cement och dräneringen fungerar (Berglund, 1996 s. 295). Växten är också lämpad intill vattendrag, och som dammväxt där det är drägligt fuktigt (Berglund, 1996 s. 192; Persson, 1997 s. 121). Jättedaggkåpan kan klara att odlas i fullt solsken. Dock blir bladen brända av hettan (Burnie, 2000 s. 73).

Växten förökas lätt vid delning eller genom frösådd. Delningen görs antingen på våren eller hösten. Den kan frösås efter blomningen, men är duktig på att fröså sig själv. Den är både lättodlad och lättskött. Om plantan vissnar under växtsäsongen bör man klippa den tätt intill marken. Vattna därefter och det dröjer inte länge förrän nya blad och blommor dyker upp. I och med detta klipper man bort blommorna som ej hunnit gå i frö och kan på detta sätt styra över spridningen (Hansson & Hansson, 2005 s. 173).

Om skörd sker görs detta från våren fram till juli månad. När bladen har plockats torkas de försiktigt (Kilian, 2007 s. 22).

Växten kan angripas av mjöldagg (Hansson & Hansson, 2005 s. 173).

3.2 Ringblomma – *Calendula officinalis*

Ringblomma, *Calendula officinalis*, är en ört som ingår i familjen korgblommiga växter, *Asteraceae*. Släktnamnet *Calendula* är ett medeltidslatinskt växtnamn. Man vet ej hur växtnamnet har uppkommit, men en del forskare hävdar att det har en koppling till det latinska verbet *calere*, vilket betyder vara varm. Dess artnamn *officinalis* avslöjar att det är en läkeväxt. Detta betyder nämligen läkemedels- eller apotek- (Corneliuson, 1997 s. 392).

Morfologi

Arten är en vacker ettårig växt, det vill säga ånnuell (Hansson & Hansson, 2005 s. 300). Växten är också en populär sommarblomma och är känd för att ha många frösorter samt kulturformer. Växten har ett buskigt växtsätt där höjden varierar beroende på vilken sort. Dvärgsorterna blir 30 cm höga, medan de högväxande når en höjd på 60cm. (Burnie, 2000 s. 167). Växten fungerar fint som snittblomma (Hansson & Hansson, 2005 s. 300).

De lansettlika bladen är blekgröna samt starkt aromatiska (Burnie, 2000 s. 167). Blommorna är antingen enkla eller dubbla samt korgblommiga, vilka kan ha en diameter på upp till 10 cm (Burnie, 2000 s. 167; Hansson & Hansson, 2005 s. 300). Dess färg kan vara i färgtoner mellan ljusgult och mörkorange (se bilaga 1 bild 2). Blomning sker mellan juni-september. Blommornas doft och smak är annorlunda och frisk. Passar till dekoration samt i sallad, det sistnämnda eftersom blommorna är ätbara. Kan även användas som färgsättare i till exempel bakverk (Hansson & Hansson, 2005 s. 300).

Exempel på dvärgsorterna är 'Honey Babe' som har brandgula, gula och aprikosfärgade blommor och 'Fiesta Gitana' med sina rödgula till gulvita dubbla blommor. Bland de högväxande sorterna finns 'Geisha Girl' med rödgula fyllda blommor, 'Touch of Red-sorterna' med dubbla blommor i mörkt orangeröda nyanser och 'Princess' som har gula, gyllene eller brandgula vågiga blommor. De två sista tillhör sortgruppen 'Beauty'-sorterna vars blommor är dubbla och finns i många olika färger, bland annat tvåfärgade. (Burnie, 2000 s. 167).

Historia

Ringblomma härstammar historiskt sett från Medelhavsområdet (Hansson & Hansson, 2005 s. 300). Har i vilt tillstånd idag en spridning från Kanarieöarna i väst till Iran i öst genom hela medelhavsområdet (Burnie, 2000 s. 167).

Det tros att Hildegard av Bingen hyllade jungfru Maria genom att döpa växten till Mary's gold (Burnie, 2000 s. 167), men i sin bok *Physica*, skriven under 1500-talet, kallade hon den "Ringle". Hon var först med att skriva om ringblomma som läkeväxt. Hon gav rekommendation om att använda denna mot matsmältningsstörningar samt vid eksem. Örten användes även av den mest kända vetenskapsmannen från dominikanordern, Albertus Magnus. Han använde denna i sitt botaniska arbete som saft, invärtes mot lever- och mjältbesvär samt utvärtes vid sår (Kilian, 2007 s. 108).

På medeltiden ansågs ringblommor kunna bota allt från matsmältningsproblem till smittkoppor (Burnie, 2000 s. 167). I folkmun kallades både kapris och ringblomma för ”munkhuvud”. Därav skedde ofta förväxling mellan deras användningsområden, vilket resulterade i att det står felskrivet i många växtskrifter från 1400-, 1500- samt 1600-talet (Kilian, 2007 s. 108).

Växtens kronblad användes länge i England för att ge blekt örtte, gjort på mynta eller citronmeliss, bättre färg. I England färgade bönderna smöret under andra världskriget med hjälp av ringblomma, för att få det se mer aptitligt ut. Örtens rot användes förr i Frankrike där pojkar sydde in denna i ett stycke sidentyg. Roten bars tätt intill kroppen vilket skulle göra honom eftertraktad samt svår att stå emot. Ringblomma har även använts som afrodisiakum i många länder runt om i Europa (Walfridson 2006 s. 30).

Nyttoaspekt

I Europa förekommer två arter, ringblomma, *Calendula officinalis*, samt åkerringblomma, *Calendula arvensis*. Vid odling för medicinskt bruk är det i framför allt den förstnämnda som gäller (Kilian, 2007 s. 108). Arten har länge uppskattats som medicinalväxt på grund av dess egenskaper och är än idag vanlig inom örtmedicinen (Burnie, 2000 s. 167).

Blommorna innehåller främst eterisk olja och fett, men även flavonoider, karotenoider, polysackarider samt saponiner. Man vet fortfarande idag inte hur många av dessa ämnen fungerar (Kilian, 2007 s. 108).

Vid inflammation i svalg- samt munslemhinnan är det vetenskapligt erkänt att använda blommor från växten för utvärtes bruk. Ringblommans blommor används också vid svårläkta sår (Kilian, 2007 s. 109).

Enligt alternativmedicinen tros växtens blommor ha en lätt effekt mot kramper samt främjar gallsekretionen. Blommorna rekommenderas främst för sårbehandling men också till hudbehandlingar av alla de slag. Örtens blommor har en stimulerande effekt på nybildningen av vävnad vid sårskador samt antiinflammatoriska egenskaper (Kilian, 2007 s. 108-109). Det tros att det är ringblommans färgämne som har bra verkan vid utslag på huden (Walfridson 2006 s. 30).

Vid rengörning av sår används infusion av ringblommor. Detta används även som gurgelvatten (Kilian, 2007 s. 109). Det sistnämnda har enligt Kilian (2007 s. 109) gett effekt vid svalg- och munhåleinflammation. Ett recept på inflammationslindrande gurgelvatten är ”Häll 2 dl kokande vatten över 1-2 tsk blommor av ringblomma, låt dra 10 minuter och sila

sedan. Gurgla eller skölj munnen flera gånger dagligen vid inflammationer i munhåla och svalg. Man kan också tillsätta 1 knapp tsk ringblommetinktur i ½ l vatten och använda som gurgelvatten” Kilian (2007 s. 109).

Extrakt från blommorna ingår i schampo, tvål, solskyddsmedel samt badolja. De används även i salvor och då främst för vård av spädbarn (Kilian, 2007 s. 109).

Vid användning av denna ört bör allergiker använda den varsamt (Walfridson 2006 s. 30).

Ringblomma kan användas vid jordförbättring där den ingår i en blandning tillsammans med blodklöver (Berglund, 1996 s. 317).

Ståndortskrav och odling

Arten är någorlunda frosthärdig (Burnie, 2000 s. 167) och är lättodlad. Växten kan sås direkt på växtplats, antingen i planteringskärl eller i rabatten. Självsådda plantor kan förekomma, dessa är dock för det mesta ej sortäkta (Hansson & Hansson, 2005 s. 300). Växten trivs bäst i full sol till halvskugga samt om den har god tillgång till vatten och placeras i väldränerad, tämligen näringsrik jord (Burnie, 2000 s. 167; Hansson & Hansson, 2005 s. 300).

Vid regelbunden bortplockning av vissna blommor kan växtens blomning förlängas. Förökning sker via frön. Arten kan angripas av mjöldagg och bladlöss (Burnie, 2000 s. 167).

3.3 Lavendel – *Lavandula angustifolia*

Lavendel, *Lavandula angustifolia*, tillhör familjen plisterväxter, *Lamiaceae* (Hansson & Hansson, 2005 s. 173). Växten har namngetts efter det latinska ordet *lavare* vilket betyder bada eller tvätta (Walfridson, 2006). Detta på grund av att romarna använde lavendel i sitt badvatten. Även det italienska ordet *lavanda* betyder tvättning, tvagning (Corneliuson, 1997 s. 321). Artnamnet *angustifolia* betyder ”med smala blad” och orden *folia* och *folium* betyder bladigt samt blad enligt Corneliuson (1997 s. 71, 243).

Morfologi

Denna kransblommiga städsegröna växt är förgrenad och hör till halvbuskarna, vilket man kan se på den vedartade nedre delen (Hansson & Hansson, 2005 s. 226; Persson 1997 s. 154). Växtsättet är tätt, kraftigt och yvigt. Växten kan nå en höjd på 1 meter, men blir oftast lägre. Vidden är ungefär densamma som höjden. Arten kan så småningom bilda en attraktiv låg häck (Burnie, 2000 s. 512), vilken har används traditionellt som kantväxt längs gångar eller runt

rabatter. Det blir även mycket dekorativt att låta stora tuvor växa fritt och breda ut sig exempelvis på en grusplan (Hansson & Hansson, 2005 s. 226).

De ludna silvrigt grågröna bladen är lansettlika och sitter motsatta. De avger en stark lavendeldoft vid beröring. Men det är inte bara bladen som är aromatiska utan hela växten. Lavendel odlas främst för de tvåläppiga blommorna som sitter i långskaftade bladlösa ax ovanför bladverket. Blomning sker under sommaren, vanligen med ljust till mörkt purpurfärgade blommor, vilka besöks av bin och fjärilar (se bilaga 1 bild 3) (Burnie, 2000 s. 512; Hansson & Hansson, 2005 s. 226; Ljungquist, 2009; Persson 1997 s. 154).

Lavendel varierar mellan olika många former och färger. Idag går det att välja mellan en mängd olika sorter, allt mellan kompakta till glesblommande samt om den ska vara lila, rosa eller vitblommande. År 1950 lanserades sorten 'Hidcote' som har mörkt purpurfärgade blommor och grått bladverk. Tillsammans med en lågväxande sort, 'Munstead', utgör de de bästa sorterna. 'Munstead' har blålila blommor och är en bra häckväxt på grund av dess kompakta och robusta växtsätt. Den är även den lavendelsort som passar bäst till kantväxt. En svagt rosafärgad lavendel med silvergråa blad är 'Hidcote Pink'. En vitblommig sort som kan nå 60 cm i höjd samt 1 meter i bredd heter 'Alba'. Dess stam är förvedad och har gulgrå bark och bladverket är grågrönt (Burnie, 2000 512; Hansson & Hansson, 2005 s. 226).

Historia

Växten härstammar historiskt sett från södra Europas medelhavsområde (Burnie, 2000 s. 512) och enligt Hansson & Hansson (2005 s. 226) har denna art sannolikt odlats redan på medeltiden. Det verkar som att det var genom klostermedicinen som lavendelns läkande förmåga uppmärksammades. I det medicinska uppslagsverket *Physica*, skrivet av Hildegard av Bingen, omtalades växten som "lavendula" där den beröms för dess doft. Hon rekommenderade växten mot löss, samtidigt avrådde hon den för invärtes bruk. I andra klostermedicinska skrifter rekommenderades lavendel i första hand mot rikliga menstruationer och väderspänning (Infionline, 2002; Kilian, 2007 s. 76).

Att lavendel skulle skydda kläder mot "smutsiga djur" var något som man beaktade redan under medeltiden. Torkade blomkvistar lades in i linneskåp och byråådor, vilket används än idag som malmedel (Kilian, 2007 s. 76). Lavendel användes även som rökelsekrydda (Persson, 1997 s. 154).

Idag odlas lavendel storskaligt i västra delen av Medelhavsområdet. Exempelvis i Sydosteuropa och Spanien. Men inte minst i Frankrike, i Provence, där de berömda fälten av lavendel går att skåda. (Kilian, 2007 s.76, 92).

Nyttoaspekt

Lavendelblommor innehåller främst eterisk olja men även kumarin, flavonoider och Lamiaceae-garvännen, vilka är milda. Det sistnämnda utgörs framförallt av rosmarinsyra. Växtens blommor används för invärtesanvändning vid väderspänning, nervösa tarmbesvär, insomningsstörningar, nervositet samt känslig mage, vilket är vetenskapligt erkänt (Kilian, 2007 s. 76-77).

Växtens blommor används även för invärtes bruk inom alternativmedicin, och då som vätskedrivande och kramplösande medel. Har även en lugnande effekt på mag-tarmkanalen samt motarbetar gasbildning. Växten kan även möjligtvis öka utsöndringen av galla (Kilian, 2007 s. 76-77).

Växtens blad underlättar läkningen vid hudproblem samt stimulerar blodcirkulationen (Eklöf, 2007 s. 36). Även lavendelolja, som utvinns ur blommorna, stimulerar blodcirkulationen. De 40 olika ämnena som oljan består av har också klådstillande, hudläkande samt lugnande effekt (Eklöf, 2007 s. 36; Kilian, 2007 s. 76-77). Oljan är en effektiv bakteriedödare, bekräftat av moderna analyser. Enligt Walfridson (2006 s. 57) kan den döda bakterier som pneumokocker, streptokocker, difteri och tyfus. Den eteriska oljan utvinns ur oljeglandler (körtlar), vilka finns i blombasen, genom destillation. Lavendel odlas kommersiellt inom parfymindustrin (Burnie, 2000 s. 512).

Växten används till te där både blad samt blommor kan användas (Persson, B. 1997 s. 179). Lavendelte brukas vid sömnstörningar samt nervösa orostillstånd, där 3-5 g per dag är den rekommenderade dosen. Recept på lugnande lavendelte är ”häll 2 dl hett vatten över 2 tsk lavendelblommor, låt dra 5 minuter och sila sedan”. Att dricka 2 koppar te före sänggåendet rekommenderas. Ett annat alternativ istället för te är att äta en sockerbit med 1-4 droppar lavendelolja (Kilian, 2007 s. 77).

Som medel mot mal samt för doftens skull läggs lavendelpåsar med torkade blommor och/eller blad i linneskåp. (Kilian, 2007 s. 76) Man anser att små barn kan ha lättare att somna om man hänger en lavendelpåse intill sängen. Torkade lavendelblommor används också till potpurri (Burnie, 2000 s. 512). Att fylla kudden med lavendelblommor hjälper dig att somna. Samma effekt har en droppe lavendelolja på din kudde (Kilian, 2007 s. 77).

Lavendelns blommor används som krydda till bland annat kakor, glass och kött och ingår i kryddblandningen Herbes de Provence (Berglund, 1996 s. 383; Hansson & Hansson, 2005 s. 226).

Ståndortskrav och odling

I Sverige går växten att odla upp till mellersta delen av vårt land, det vill säga upp till Mälardalen (Berglund, 1996 s. 383; Nyblom-Holmberg, 1983 s. 330).

Lavendel föredrar varma, torra och soliga platser. Jorden ska vara lätt, väl-dränerad, näringsrik, kalkrik och helst sandblandad. Men växten klarar även av lerjord som är lätt och väl-dränerad. Jordens pH-värde kan både vara alkaliskt samt surt (Burnie, 2000 s. 512; Hansson & Hansson, 2005 s. 226). Med detta som utgångspunkt ska örtagården ligga i någorlunda sydlig riktning för att den provensalska ”landskapsblomman” ska frodas (Berglund, 1996 s. 383).

Beskärning görs tidig vår, när risk för frost är över, och är då *riktigt* hård. Med hård beskärning menas att man klipper bort 2/3 av plantan. Detta gör att blomningen blir riklig samt att förgreningen gynnas, vilket gör att lavendeln håller sig tät och fin. Det går även att beskära lavendelbuskarna lätt efter blomningen (Berglund, 1996 s. 512; Burnie, 2000 s. 512). Vid skörd plockas blomskott och/eller repade blad till torkning (Persson, 1997 s. 179).

Det är vanligast att förökning görs med sticklingar. Detta bör ske på våren eller efter blomningen. Förökning kan även ske via frösådd. Då bör fröna blötläggas i ett dygn innan själva sådden, för att mjuka upp fröets hårda yttre (Berglund, 1996 s. 383; Hansson & Hansson, 2005 s. 226).

Växten är i regel fri från skadegörare, men kan dock angripas av gråmögel (Hansson & Hansson, 2005 s. 226).

3.4 Rödmalva – *Malva sylvestris*

Malva sylvestris, även kallad rödmalva på svenska, tillhör familjen malvaväxter, *Malvaceae*. Enligt (Corneliuson, 1997 s. 345) betyder malva ”en grönsak till sallad” på det hebreiska ordet *malluah*. På latin är ordet malva ihop satt av två ord, *mollire* vilket betyder ”uppmjuka; smidig, göra mjuk” och *alvus* som betyder ”buk, mage” (Kilian, 2007 s. 92). Även i grekiskan betyder malva ”göra mjuk”, vilket kommer från ordet *malakhe* (Den virtuella floran, 1998). *Sylvestris* betyder ”skog” eller ”som växer i skogen” på latin enligt Corneliuson (1997 s. 345).

Man antar att formen på växtens delfrukter har inspirerat till det svenska namnet kattost, på grund av dess likhet av en ostform. I medeltida läkeskrifter förekommer detta namn. (Den virtuella floran, 1998). Men i romersk klassisk litteratur omnämns växtnamnet som *Malva* (Corneliuson, 1997 s. 345).

Morfologi

Rödmalva är en tvåårig ört (bienn) eller kortlivad perenn och passar mycket bra till naturträdgård eller kantrabatt. Den kan bli upp till 1 meter hög och har för det mesta upprätt stjälk som är kort styvhårig. De håriga breda bladen är rundade till hjärtlika samt lätt fikiga. Deras färg är mellan- till mörkgröna och de sitter strödda längst stälken (Burnie, 2000 s. 560; Den virtuella floran, 2005; Hansson & Hansson, 2005 s. 233).

De 3-4 cm stora blommorna är svagt trattformade och består av fem urnupna kronblad, vilka sitter i bladveckan (Hansson & Hansson, 2005 s. 233). Dessa blommor från sensvåren till mitten på hösten. Den vilda sorten har kronblad som är rosenröda och har 3 mörklila ådror (se bilaga 1 bild 4). Färger som helvitt till djuplila samt blått finns att välja mellan bland kulturformerna (Burnie, 2000 s. 560; Den virtuella floran, 2005; Hansson & Hansson, 2005 s. 233). Frukten består av många bruna klyvformade delfrukter, vilka är samlade runt en pelare i mitten. De är grovt nätådrade, kala eller håriga. Fröna i sin tur är kala (Den virtuella floran, 1998; Den virtuella floran, 2005).

Historia

Rödmalvans utbredning är från medelhavsområdet till mellanöstern och Ryssland. (Graham, 2006) I södra Sverige finns växten förvildad, men kan i sällsynta fall påträffas i norra delen av Sverige (Hansson & Hansson, 2005 s. 233).

Detta växtsläkte är historiskt sett en av de äldsta nyttoväxterna i Sydeuropa och var redan under antiken ett läkemedel som man värderade högt. Växtslemmet användes under denna tid som skydd mot gifter genom invärtes bruk. Som förband vid sårskador användes bladen (Kilian, 2007 s. 92). Man använde rödmalvan mot könssjukdomar och som bekämpningsmedel mot giftiga djur, såsom skorpioner (Walfridson, 2006 s. 49).

Många malvor har genom tiderna använts som läkeväxter, exempelvis rödmalva men också myskmalva, läkemalva samt gråmalva (Walfridson, 2006 s. 49). Växtsläktet användes som laxermedel och man trodde att släktet hade förmåga att göra människor friska från feber, ögonsår samt lungsot. (Kilian, 2007 s. 92).

Malvorna betraktades av Plinius som ett afrodisiakum, där fröna skulle ha verkan, speciellt för kvinnor (Kilian, 2007 s. 92; Walfridson, 2006 s. 49). Enligt honom hade örterna underlättande verkan vid förlossning om kvinnan låg på blad av malva (Kilian, 2007 s. 92). Dock kunde livmodern följa med ut ur kvinnan, om man inte snabbt plockade bort bladen när barnet var fött. Enligt Walfridson (2006 s. 49) ansåg Horatius att ”rödmalvan utvecklar människans intellektuella förmåga samt att den befrämjar dygden”.

I staden Breslaus bibliotek finns ett handskrivet dokument från 1400-talet där det står hur man visste om en kvinna kunde bli havande eller ej. Detta genom att kvinnans urin hälldes på en malvaplanta. ”Vissnar växten inom tre dygn, är kvinnan ofruktsam, men förblir den grön, så får hon barn” (Walfridson, 2006 s. 49).

Växtdelarna ovan jord nyttjades dessutom som grönsak, bland annat av romarna (Kilian, 2007 s 92; Walfridson, 2006 s. 49), medan rötterna användes till fosterfördrivningsmedel (Walfridson, 2006 s. 49). Rödmalvan var en viktig ingrediens i kärleksdrycker, som bestod av malva samt skvattram (Walfridson, 2006 s. 49).

Nyttoaspekt

Växten importeras från länder som Albanien, Marocko och Bulgarien för medicinskt bruk (Kilian, 2007 s. 92).

Både skär kattost, *Malva neglecta*, och rödmalva räknas som medicinalväxter. Användning av blad från dessa två sorter kan brukas vid slemhinneirritation i svalg och munhåla och är vetenskapligt erkänt. Växtdelarna har också adstringerande effekt, vilket kan utnyttjas vid halsfluss (Kilian, 2007 s. 92-93).

Inom alternativmedicinen har blad från rödmalva samt skär kattost effekt för invärtes användning vid känslig mage samt vid diarré. Malvornas blad hjälper vid sårbehandling för utvärtes användning (Kilian, 2007 s. 93). Slemlösande och hostlindrande ämnen förekommer både i malvans blad samt blommor (Walfridson, 2006 s. 49). Det är slemämnena som är de väsentligaste aktiva ämnena, vilka lindrar halsont och hostretning samt verkar som en skyddande hinna på inflammerade och irriterande slemhinnor i halsen samt svalget. Bladen innehåller även garvämnena vilka har adstringerande effekt. Även blommorna innehåller garvämnena, men dock ej lika mycket (Kilian, 2007 s. 92).

Av blommor och blad kan man tillreda ett te som brukas vid slemhinneirritation i svalg och munhåla samt används till gurgling när teet är ljummet. Vid båda fallen är den rekommenderade dagliga dosen 5 g blommor eller blad. Malvate passar även som hostte.

Recept på retningslindrande malvate är enligt Kilian (2007 s. 63) ”Tillsätt 1 msk malvablommor och 2 msk malvablad i 2 dl kallt vatten, låt dra 1 timme, värm upp och sila sedan. Gurgla flera gånger dagligen vid inflammation i munhåla och svalg. Drick 1 kopp flera gånger dagligen vid magbesvär och hosta”. Te kan även göras på en blandning av hälften gullviverot och hälften malva. Detta te har en mild effekt och passar mycket bra för barn. (Kilian, 2007 s. 93).

Malvans stjälkar lämnar efter sig tågor efter rötning, vilka används till spånad, som är utvinnande av fibrer (Den virtuella floran, 1998).

Ståndortskrav och odling

Malva är frosthärdig och kan odlas i de flesta jordar, men trivs bäst i soligt läge med väldränerad och fuktig lätt jord. Är jorden även lagom näringsrik kan växten bli långlivad och tålig (Burnie, 2000 s. 560; Hansson & Hansson, 2005 s. 233). Den frodas på mark där jorden är kväverik samt kalkhatig (Kilian, 2007 s. 92).

Efter att första blomman har vissnat kan beskärning ske (Burnie, 2000 s. 560). Skörd sker mellan juni och augusti (Kilian, 2007 s. 92). Förökning sker genom frö, sticklingar samt delning under våren. Vid samma period frösår växten ofta sig själv (Burnie, 2000 s. 560). Rödmalvan kan angripas av rost (Hansson & Hansson, 2005 s. 233) samt av svampangrepp på hösten (Burnie, 2000 s. 560).

3.5 Provinsros – *Rosa gallica*

Provinsrosen, *Rosa gallica*, ingår i familjen rosväxter, *Rosaceae*. Släktnamnet *Rosa* betyder på de latinska orden *rosa* och *rosae* ros. Namnet har sitt ursprung i baluchispråket, vilket talades i Persien. *Rhodon* är det grekiska ordet för ros (Corneliuson, 1997 s. 475). Artnamnet *gallica* betyder ”från Frankrike”. Ordet *gallia* betyder ”kelternas land”. Det område som kallades Gallien består av områdena Rhen, Pyrenéerna och Po. Nuförtiden avser botanister att det motsvarar nuvarande Frankrike (Corneliuson, 1997 s. 251).

Morfologi

Växten är en buskros som för det mesta har brett samt tätt växtsätt och kan bli 1 meter i höjd och bredd. Majoriteten av rosorna i Gallica-Gruppen fungerar bra som buskplanteringar samt låga buskage i trädgårdar och parker. Busken skjuter rotskott och har grenar som är svagt

böjda i båge. Rosen har borsttaggar, vilka är små samt få och något böjda. De matta läderartade bladen är kala och mörkt blågröna samt håriga på ovansidan. På den gröngrå undersidan finns både glandelhår samt vanliga hår. Bladen är ibland nästan cirkelformade, men är vanligen brett ovala till smalt äggrunda och kanten är enkelt eller dubbelt glandelsågad (Gustavsson, 2008 s. 88, 136-137).

Blommorna är enkla och sitter antingen i klasar med få blommor eller ensam. De är flata till grunt skålformade med medelstora till stora blommor, dvs. 6-9 cm i diameter. Sorterna i Gallica-Gruppen är de halvfyllda till tätt fyllda, men det finns även enkla och dubbla blommor. Färgen varierar från rosa till karminröd med guldgul eller mörkgul mitt, där ståndarna är framträdande (se bilaga 1 bild 5). För de mörka rosorna är det typiskt med färgskiftningar mellan utvecklingsstadierna. Gallicarosorna remonterar inte, istället är blomningen oftast riklig. Den varar mellan slutet av juni till slutet av juli och har en medelstark doft (Gustavsson, 2008 s. 88, 136-137).

En del sorter med få kronblad bildar nypon. Dessa är tegelröda till klarröda samt lite avlånga eller runda, vilka för det mesta är glandelhåriga. Både 'Officinalis' och 'Rosa Mundi' bildar täta buskar och är förträffliga till både friväxande och klippta häckar (Gustavsson, 2008 s. 88,137).

Historia

Historiskt sett börjar rosens bakgrund redan under Antiken (700 f.Kr – 600 e.Kr.) då det förekom många olika rosodlingar. Rosen symboliserade glädje, allvar, jungfrulighet, fruktbarhet samt livskraft. Den ägnades åt kärleksgudinnan Afrodite, men tillhörde även Dionysos. Som hyllning till honom bar man vid fest kransar av rosor på huvudet. De vilda arterna föredrogs av de två grekiska läkarna Galenos och Dioskorides. Provinsrosen, *Rosa gallica*, var särskilt uppskattad och var en av de rosor de använde främst (Kilian, 2007 s. 112; Walfridson, 2006 s. 121).

De första rosorna som odlades utanför Kina var *Rosa gallica* och/ eller sorter från denna art. Troligen fanns det rosodling, förmodligen av gallicarosor, utanför Ur i Babylonien. Detta omnämns på en minnestavla med information om rosvatten från 2250 f.Kr. På 1200-talet f.Kr. odlade greker, perser samt meder rosor. Romare och greker spred där efter gallicarosorna och roskulturen västerut (Gustavsson, 2008 s. 136).

Under 1200-talet skapades stora odlingar i den franska staden Provins av exempelvis sorten 'Officinalis'. Gallica-Gruppen hade sin storhetstid under 1800-talet. Intresset för denna

grupp svalnade under samma tid som introduktionen av de remonterade rosorna. Nuförtiden finns det bara några hundra sorter kvar av Gallica-Gruppens rosor (Gustavsson, 2008 s. 136).

Provinsrosen är vildväxande, från södra samt centrala Europa, genom Turkiet och Kaukasus till Iran. Den förekommer ibland i vilt tillstånd med dubbla och fyllda blommor i olika nyanser. Förmågan att bilda fyllda blommor samt att den korsar sig lätt med andra rosor har givit *Rosa gallica* sin särställning i historien om kulturrosorna. *Rosa gallica* har genom hybridisering i många generationer gett upphov till ett flertal sortgrupper, inom både gammaldags och moderna grupper (Gustavsson, 2008 s. 88).

Mellan medeltiden och 1900-talet hade rosenoljan en viktig roll. Rosenoljan var grunden i många medicinrecept och framställdes av rosens blommor och olivolja. Denna användes främst kombinerat med viololja men även med andra växter. Den kunde också brukas oblandad (Kilian, 2007 s. 112).

Även inom klostermedicinen var denna växt en uppskattad läkeväxt där den främst användes mot diarré, varande sår, feber samt brännsår. Ögonsalva gjordes förr på blad från rosor. Växten användes även vid dålig mage, huvud- och öronvärk samt tandkötts- och hudinflammation, efter att man kokat rosor i vin (Kilian, 2007 s. 112).

Att romarna använde lavendel i sitt badvatten har redan nämnts. De använde också färska kronblad från rosor för att få sitt bad väldoftande. Vid fester översållades bord, bäddar samt gästerna med denna växt. Kejsarna Heliogabalus och Nero, tävlade näst intill om vem som kunde använda mest rosenblad (Walfridson, 2006 s. 57, 121).

Att den fyllda mörkröda rosen står för kärlek och passion har nog inte undgått någon. Däremot kanske inte lika många vet att den bleka enkla nyponrosen symboliserar oskuld samt renhet (Walfridson, 2006 s. 120). De äldsta gallicarosorna har i många sammanhang haft ett symboliskt värde. De stod modell för byggnadsdetaljer och utsmyckade vapensköldar. Man nyttjade även rosen för framställning av kosmetika (Gustavsson, 2008 s. 136).

Nyttoaspekt

Från länder som Ungern, Ryssland, Chile, Bulgarien, Polen samt Kina importeras växten för medicinskt bruk (Kilian, 2007 s. 112).

Den medicinskt viktigaste ingrediensen som rosens kronblad innehåller är den eteriska oljan. Den har en lätt inflammationshämmande verkan och innehåller nerol, geraniol samt citronellol. Växten innehåller även färgämnet antocyaner vilket ger blommorna deras färg och garvämnen som är läkande och har adstringerande samt uttorkande effekt. Kronblad från ros

är enbart vetenskapligt erkänt vid lätta slemhinneinflammationer i svalg samt munhåla. (Kilian 2007 s. 112-113).

Kronbladen brukas även vid alternativmedicin på grund av att de innehåller garvämmen. De används som invärtes bruk vid förkylningssymtom samt diarré. Vid värk och lätta sårskador nyttjas kronbladen utvärtes. Vid hudvård, feber och även sårskador används rosenolja, vilket görs av rosens kronblad, som avsvalkning. Eftersom kronbladen endast innehåller en låg andel eterisk olja krävs det 5.000kg kronblad för att kunna framställa 1kg rosenolja (Kilian 2007 s. 113).

Kronbladen ingår även i rosenblomste vilket används till tvättning, munskölj eller gurgling vid inflammationer (Kilian 2007 s. 113). Ett recept på gurgelvatten enligt Kilian (2007 s. 113) är ”Häll 2 dl hett vatten över 1 tsk rosenblad, täck över och låt dra 10 minuter, sila sedan. Gurgla eller skölj munnen flera gånger dagligen vid inflammationer i munhåla och svalg.” Även rosenblad ingår ofta i te för smaken och utseendet skull (Kilian 2007 s. 113).

Ståndortskrav och odling

Provinsrosen är lättodlad och behöver endast lite skötsel. Den odlas bäst i grupper eller som solitär. Utvecklas bra på magra jordar som innehåller mycket sand och grus. Arten lämpar sig bra för stenpartier. *Rosa gallica* kräver endast lite näring och behöver bara vattnas under extrem värme när den väl har etablerat sig. I de delar av landet där det är varmast behövs ej vintertäckning (Gustavsson, 2008 s. 88, 137).

Under vårvintern kan huvudbeskärningen genomföras. Bortplockning av vissna blommor ska göras under sommaren, vilket gynnar blomningen. Detta gäller dock inte de sorter som kan bilda nypon. Skott som är för långa kortas ner på sensommaren samt hösten. Detta görs för att främja nya basala skott, förebygga att de inte knäcks av snömassa under vintertid, minska angreppen av mjöldagg samt av estetisk anledning. Utförs rätt beskärning krävs ingen uppbindning (Gustavsson, 2008 s. 137).

Förökning sker genom sticklingar, avläggare, rotskott samt okulering. Vid det sistnämnda ska okuleringsstället placeras minst 8-10 cm under jordytan vid plantering (Gustavsson, 2008 s. 137).

Gallicarosor kan angripas av mjöldagg, men skadorna blir oftast lätta, med undantag för vissa sorter där angreppen kan bli hårda vissa år. Många sorter i gruppen kan få rosrost och även svartfläcksjuka kan förekomma, men är väldigt ovanligt (Gustavsson, 2008 s. 88, 137).

4 Diskussion och slutsatser

4.1 Diskussion av metod

Rent allmänt är det svårt att hitta trovärdig litteratur. Det finns mycket information om alternativmedicin, men dåligt med trovärdig forskning. Det har varit svårt att värdera källorna eftersom personlig erfarenhet från forskning eller vetenskaplig bakgrund saknas.

Eftersom engelsk litteratur valts bort, har detta begränsat utbudet av källor.

I boken *Lilla klosterapoteket* (Kilian, 2007) saknas vetenskapligt namn på växten daggekåpa. Detta har gjort att det finns en osäkerhet om det är daggekåpa, *Alchemilla vulgaris* eller jättedaggekåpa, *Alchemilla mollis*, som författaren syftar på. Troligtvis är det det första alternativet. Detta har gjort att underrubrikerna historia och nyttoaspekt förmodligen består av fakta om *Alchemilla vulgaris*. Däremot har det varit svårt att hitta trovärdig litteratur om denna växts morfologi och ståndortskrav. Bedömningen är att *Alchemilla mollis* har liknande egenskaper gällande dessa två underrubriker, och därför har fakta om jättedaggekåpa använts.

Följden av detta är att styckena om *Alchemilla vulgaris/ mollis* får svagare trovärdighet. På grund av antalet växter i arbetet och på grund av växtens mycket intressanta historia och medicinska värde har valet blivit att behålla denna växt i resultatet.

Vid ett tillfälle har internetkällan *Odla.nu* använts. Eftersom dess hemsida är ett öppet forum, har informationen använts med försiktighet.

4.2 Diskussion av resultat

Växterna i arbetet är vanligt förekommande i svenska trädgårdar. De har i första hand valts för sitt estetiska värde. Men dessa växter har visat på ett mervärde utöver det rent estetiska.

Daggekåpan (*Alchemilla vulgaris*) är en mycket vacker marktäckare och en dekorativ snittblomma. Den är relativt vanlig i svenska trädgårdar, eftersom den är tålig och robust. Men det medicinska värdet är intressant. Som huskur kan bladen användas till te som bland annat hjälper mot menstruationsbesvär eller som sårtvättslösning. Växten är vetenskapligt erkänd för användning vid diarré.

Ringblomman (*Calendula officinalis*) är en växt som är lätt att tycka om. Den är färgstark och en populär snittblomma. Den är tilltalande för barn som ofta väljer att så den för dess färgrikedom och för att den är lättsådd. Men ringblomman är inte bara vacker. Den används

även vid jordförbättring. Som medicinalväxt hjälper den mot inflammationer i hud och svalg. I arbetet finns ett recept på inflammationslindrande gurgelvatten. Blommorna ingår också som ingrediens i schampo och tvål.

Lavendel (*Lavandula angustifolia*) används främst för sitt utseende, sin härliga doft och sin förmåga att locka till sig bin och fjärilar. Speciellt vacker är den när den odlas i stor mängd och i samplantering med rosor. Men arbetet visar på att den har fler användningsområden. Den fungerar som malmedel, är en ingrediens i parfym och tvålar och går att använda i matlagning som krydda. Den kan också hjälpa mot sömnproblem. Ett recept på lugnande lavendelte finns i arbetet.

Rödmalvan (*Malva sylvestris*) är en mycket vacker växt och passar bra i naturträdgårdar. Den är historiskt sett en av de äldsta nyttoväxterna i Sydeuropa. Växten var redan under antiken ett läkemedel som man värderade högt. Malva kan användas för att lindra vid slemhinneirritation i svalg och munhåla och vid hosta. Ett recept på retningslindrande malvate har tagits med i arbetet. Växtens själkar används till spånad, det vill säga utvinnande av fibrer.

Provinsros (*Rosa gallica*) är en gammaldags ros med magnifik blomning. Den doftar fantastiskt gott och kronbladen behåller oftast sin doft efter torkning. Rosen har en historia som sträcker sig ända tillbaka till Antiken. Den är en symbol för kärlek, oskuld och renhet. Rosen har använts för sin skönhet men även som medicin. Den har använts som lindring av många åkommor, bland annat förkylningar, slemhinneinflammationer och diarré. Ett recept på gurgelvatten finns i arbetet.

Det ligger i tiden att vi vill må bättre på ett naturligare vis. Vi är idag mer medvetna om hur vi lever, vad vi har om kring oss och vad vi stoppar i oss. Detta speglar sig även inom trädgårdsnäringen. Under trädgårdskonferensen den 20 -21 januari 2010 var temat hälsosamma livsmedel, prydnadsväxter och högvärdiga industriprodukter (Alnarps trädgårdskonferenser, 2010). Där uttalade sig Gunilla Nordberg, ordförande i LRF GRO att trender och möjligheter inom trädgårdsnäringen bland annat är ett ökat intresse för välbefinnande och svenskt/närproducerat (Anns trädgårdsblogg, 2010).

Även om vi behöver den gröna miljön för vårt välbefinnande är det för mig viktigt att trädgården har en funktion och går att använda ur ett nyttoperspektiv. En intressant uppföljning av arbetet skulle vara att designa en trädgård med enbart nyttoväxter, som dessutom är estetiskt tilltalande. Det ena måste som sagt inte utesluta det andra.

Samtliga fem växter i arbetet har varit kända sedan medeltiden. Två av dem, ros och rödmalva, var till och med kända redan under Antiken. Historiskt sett var de fem

nyttoväxternas läkeförmåga mest riktad till kvinnorna och dess viktiga roll som livgiverska. Exempelvis vid menstruationsbesvär, för att stärka undermuskulaturen, bevara mödomen eller för att underlätta vid förlossning.

Idag används nyttoväxterna främst inom alternativmedicinen och då mest för välbefinnande, exempelvis lindra halsont, vara rogivande och mildra hudirritationer. Hoppas fler än jag har blivit intresserade, men det är upp till var och en att våga prova huskurerna som nämns i mitt arbete.

Bara genom att ta reda på vad växternas namn betyder får man en bild av vad de har använts för eller hur de ser ut. Detta visar att man redan då de namngavs ansåg att växterna hade ett estetiskt värde, även om nyttoaspekten kom i första hand.

Arbetet har gjort mig intresserad av att veta mer om växters bakgrund och användningsområde. Det har också gett mig insikt om mångfalden av nyttoväxter som är estetiskt tilltalande. Jag uppmanar till att inte alltid välja växter så traditionellt, utan våga välja växter som både är vackra, har en nyttoaspekt och inte minst en intressant historia.

5. Källförteckning

Alnarps trädgårdskonferenser (2010) *Alnarps trädgårdskonferenser och utställningar*

<http://alnarpsstradgardskonferenser.slu.se/gem/> [2010-03-14]

Anns trädgårdsblogg (2010) *Trender inom trädgårdsnäringen*

<http://hd.se/bostad/tradgardsbloggen/2010/01/21/trender-inom-tradgardsnaringen/> [2010-03-14]

Berglund, K. (red.) (1996) *Bonniers stora bok om din trädgård*. Stockholm: Bonnier Alba.

Nyblom-Holmberg, G. (red.) (1983) *Bonniers stora bok om Trädgård*. Stockholm:

Bokgruppen i Malmö AB och Bonnier Fakta Bokförlag AB

Burnie, G. (red.) (2000). *Botanica: illustrerat botaniskt lexikon med över 10000 trädgårdsväxter inklusive odlingsråd*. Köln: Könemann.

Corneliuson, J. (1997) *Växternas namn: vetenskapliga växtnamns etymologi: Språkligt ursprung och kulturell bakgrund*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Den virtuella floran (1998) *Malva L.* [www]

<http://linnaeus.nrm.se/flora/di/malva/malva/welcome.html> [2010-02-23]

Den virtuella floran (2000) *Alchemilla L.* [www]

<http://linnaeus.nrm.se/flora/di/rosa/alche/welcome.html> [2010-03-10]

Den virtuella floran (2005) *Rödmalva* [www]

<http://linnaeus.nrm.se/flora/di/malva/malva/malvsyl.html> [2010-02-23]

Eklöf, M-L. (2007) *Gröna apoteket: att bruka och bereda terapeutiska örter*. Stockholm: Prisma.

Graham, R. (2006) *Encyclopedia of Perennials*. London: RHS

Gustavsson, L-Å. (2008) *Rosor för nordiska trädgårdar: Buskrosor*. Stockholm: Natur & Kultur.

Hansson, M. & Hansson, B. (red.) (2005) *Allt om trädgård: planering, växter, skötsel*. Stockholm: Natur och kultur.

Infionline (2002) *Hildegard av Bingen (1098-1179)* [www]
<http://home.infionline.net/~ddisse/hildegard.html> [2010-03-11-]

Kilian, S. (2007) *Lilla klosterapoteket: Medicinalväxter och huskurer i urval*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Ljungquist (2009) *Lavendel* [www] http://www.gronasidorna.se/default.asp?sp_pid=19&sp_addvisit=1&sp_article_id=11 [2010-02-21]

Malmgren, S-G. (red.) (2005) *Svenska ordboken: 80000 ord och fraser*. Stockholm: Språkdata och Norstedts Akademiska Förlag.

Odlanu (2001) *Form och struktur* [www]
<http://www.odlanu/artiklar/formochstruktur4.shtml>[2010-03-10]

Persson, B. (red.) (1997). *Blommor och buskar*. Södra Sandby: Blommor och buskar.

Raimo, H. (2001) *Våra läkande växter: en naturlig väg till ett friskapande liv*. Stockholm: Prisma.

Scherman Tove (2010). Nätverk för närodlat ska lyfta Söderåsen. *Helsingborgs Dagblad*, 6 februari.

Walfridson, M. (2006). *Kärlekens huskurer: örter och kryddor som väcker lust och lycka*. Sundbyberg: Semic.

6. Bilaga 1

Bild 1. Daggkåpa – *Alchemilla vulgaris*. Amandabhslater (2008) *Raindrops*..... [www]
Tillgänglig: <http://www.flickr.com/photos/pikerslanefarm/2831149426/>. This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 Generic License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/> [2010-03-24]

Bild 2. Ringblomma – *Calendula officinalis*. Carl E Lewis (2007) *Calendula officinalis*
[www] Tillgänglig: <http://www.flickr.com/photos/carllewis/1199032720/>. This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 Generic License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/> [2010-03-24]

Bild 3. Lavendel – *Lavandula angustifolia*. Avlxyz (2008) *Busy Bee amongst Lavender – Lavandula Lavender Farm* [www] Tillgänglig: <http://www.flickr.com/photos/avlxyz/3014770689/>. This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 Generic License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/> [2010-03-24]

Bild 4. Rödmalva – *Malva sylvestris*. Tanaka (2008) commons mallow/ *Malva sylvestris* [www] Tillgänglig: http://www.flickr.com/photos/tanaka_juuyoh/2763669765/. This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 Generic License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/> [2010-03-24]

Bild 5. Provinsros – *Rosa gallica*. Amandabhslater (2008) *Rosa gallica Versicolor* (Mundi)
[www] Tillgänglig: <http://www.flickr.com/photos/pikerslanefarm/2608582424/>. This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 2.0 Generic License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/> [2010-03-24]